

EL NOUCENTISME LITERARI A TERRASSA

Jaume Aulet

Avui dia, en els estudis sobre el noucentisme, encara és molt freqüent de caure en la simple associació del concepte a unes determinades idees estètiques més o menys vinculades a un període històric vagament delimitat. D'aquesta manera, el noucentisme no passaria de ser un corrent estètic que es caracteritzaria pel classicisme, el mediterranisme o la preferència de la ciutat sobre el camp, i que en termes generals es definiria per oposició al modernisme. En qualsevol cas, des d'aquesta perspectiva d'estudi, el caràcter ideològic de la proposta quedaria molt en segon terme.¹ L'exposició «El noucentisme, un projecte de modernitat» que s'ha celebrat recentment al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona ha obert la polèmica sobre aquestes qüestions i ha posat de manifest que en l'estudi del tema encara hi ha molta feina a fer.² I segurament no ens en sortirem pas si ens centrem únicament en l'anàlisi de les idees estètiques. El que cal és agafar la perspectiva pròpia de la història de la cultura. És a dir, la feina és per als historiadors i la metodologia de treball ha de ser pròpiament historiogràfica.

Hem de tenir en compte que el noucentisme és un moviment cultural de caràcter global que respon a una determinada estratègia d'actuació planificada des d'un sector social concret: el de la burgesia catalanista que s'agrupa a l'entorn de la Lliga Regionalista. El moviment, doncs, és en realitat la conseqüència d'una política cultural. I és en funció d'aquesta estratègia que hem d'entendre les idees estètiques, la tria a partir d'allò que ofereix la tradició (i en especial el modernisme), la reinterpretació ideològica dels elements seleccionats, l'adscripció més o menys militant dels intel·lectuals i l'evolució del moviment des de 1905-1906 fins a la seva liquidació quan, a principis dels anys 20, la conjuntura varia i la Lliga Regionalista va perdent l'hegemonia.³

Un dels objectius d'aquest programa d'actuació políticocultural és l'expansió de les idees del moviment més enllà de la capitalitat barcelonina per tal d'edificar un bastiment que, partint de la ciutat, esdevingui també un projecte de país. En aquesta idea tòpica de Catalunya ciutat, que ja té els seus orígens en ple modernisme –pensem en gent com Josep Pijoan o Cebrià de Montoliu–, és on entren en acció les segones ciutats, aquelles que poden exercir millor la representació d'un model en expansió.⁴ I precisament una d'aquestes ciutats –ja en veurem els motius– serà Terrassa.

L'objectiu d'aquest article és veure com Terrassa es converteix en àrea reservada per a una de les diverses proves pilot d'expansió del noucentisme fora de Barcelona. Es tracta d'un projecte cultural que, en essència i malgrat la progressiva assimilació, no és gestat des de dins mateix de la ciutat i que, just en els anys de liquidació del moviment, acaba mostrant-se inviable tot i la pervivència d'algunes de les seves idees en els anys posteriors. El noucentisme terrassenc, doncs, il·lustra força bé la política d'expansió del moviment a altres ciutats, tant en les intencions com en les limitacions. Per afinitats personals centraré l'estudi en qüestions d'història literària. És inevitable, però, la constant al·lusió al projecte entès com a globalitat, perquè el fenomen s'ha d'explicar des d'aquesta perspectiva més àmplia.⁵

Des de les pàgines del diari *La Veu de Catalunya*, Josep Carner parla l'agost de 1907 de la necessària expansió del

noucentisme a les capitals comarcals. L'article es titula «De la província» i és un bon indicatiu de la planificació existent a l'hora de la propagació de les idees. Hem de tenir en compte, és clar, que Carner és un dels principals impulsors del moviment i que, durant els anys 1906-1907, ens trobem en la fase en què el programa noucentista es dona a conèixer de manera militant. L'articulista hi descriu la realitat de la vida provinciana –comarcal, si es vol– de forma irònica i mig costumista. En el fons està posant en evidència la inadequació de les segones ciutats al projecte de Catalunya ideal que s'està formulant des de Barcelona. En tot cas l'adequació es produirà en el moment que la trista realitat d'aquesta vida provinciana emprengui també el camí de l'ideal. Tot és una qüestió d'equilibri entre capital i territori, però la iniciativa ha de venir de la metròpoli:

«D'aquesta pobra Barcelona que lluita per totes vosaltres us en vindrà una vida més enlairada. Sereu transfigurades de glòria, i cada una de vosaltres serà el símbol d'un aspecte de la nova vida catalana, renascuda en alta civilització.»⁶

Les intencions són clares i queden ben sintetitzades en una de les exclamacions que es van repetint al llarg de l'article: «Oh província, província! Per què no poblar-te d'erudits i de poetes?». Però Carner encara va més enllà i s'atreveix a assenyalar unes quantes zones estratègiques per dur a terme aquesta expansió. I cita Vic, Olot, Girona (d'on «brollaria la gran poesia èpica mitgeval, ab magestats carolíngies»), Palma de Mallorca (on «s'elaboraria una poesia de Renaixement rica en turgències italianes») i també Terrassa, la ciutat on «fluirien les delícies, les terrors i els espasmes de la música». En principi, doncs, Terrassa sembla una de les ciutats escollides en la política de planificació expansiva inherent al projecte de Catalunya ciutat.

També el 1907, Eugeni d'Ors –una altra de les figures estel·lars del moviment– dedica una de les seves glosses publicades a *La Veu de Catalunya* a la ciutat de Terrassa, a propòsit de la progressiva consolidació de *La Sembla*, el setmanari de l'Agrupació Regionalista:

«Potser és perquè estic en comunicació constant amb algunes de les més selectes intel·ligències; però el cert és que crec discernir en aquest impagable rusc d'activitat industrial, ben nostre, anomenat Terrassa, indicis de tan elevada inquietud d'esperit, com per a tota Catalunya voldria que, en l'empresa i l'obra d'acompassar el cos patri enter en eurítmia civil, assegurin a la fervorosa ciutat vallesana un cabdal lloc.»⁷

Més endavant, el 1911, el *Glosari* orsià es refereix, en uns termes ja més intervencionistes, a l'«atracció de forasters» de Terrassa i del seu «civilíssim ajuntament», que és el que ha provocat que alguns barcelonins il·lustres s'hi hagin establert i hi estiguin impulsant el programa noucentista:

«Un home com Joan Llongueras, nat barceloní, és Terrassa qui se l'ha guardat; i, si Carlyle donava per Shakespeare les Índies, nosaltres bé voldríem avui donar als de Terrassa, a canvi d'en Llongueras, el Parc, amb l'Arc de Triomf per escriure. I, darrera d'ell, un altre barceloní impreuable, un altre noucentista, Joan Palau, també s'ha

establert allí dalt, amb el professor Moles i tot el col·legi Mont d'Or. I darrera en Palau, en Galí, qui també és nadiuament nostre, amb una altra institució exemplar. I ja ara ens disputen l'Eladi Homs. I els que seguiran! [...]

»Atracció de forasters, atracció de forasters! No importa més la qualitat que la quantitat? Una mitja dotzena d'homes així no valen per milers de badocs?»⁸

El mateix Ors confessa en carta a Joan Llongueras de 1910 que «està vist que havem de fer de Terrassa la nostra Covadonga! Jo tinc molts projectes per Terrassa».⁹

D'alguna manera, les paraules d'Ors –com abans les de Carner– insinuen la influència barcelonina en la projecció de Terrassa com a ciutat noucentista. I és precisament aquesta insinuació de dirigisme la que provoca polèmica en l'àmbit local. La reproducció de la glosa de 1911 a *La Sembra* ja va acompanyada d'una nota de la redacció en la qual, sense contradir les opinions de Xènius i també amb la idea de fons de la Catalunya ciutat, s'invita irònicament l'articulista a afegir-se als barcelonins que han decidit instal·lar-se a Terrassa:

«Si bé deplorem que no sia Terrassa encara prou vividora per a una forta vida espiritual, ens consola i alegra que la immigració del barceloní Llongueras no hagi estat isolada. ¡Tant de bo que ara que ja són petita llegió tinguin prou força per a atreure nous esperits selectes, en Xènius al davant!»¹⁰

Ors entén la nota com una rèplica i procura calmar els ànims en una nova glosa titulada «Qui serà "carrer" de qui?», en la qual, i d'una manera molt típicament noucentista i ben característica del fonament de la democràcia burgesa, es camufla el dirigisme darrera d'una imatge d'harmonia i treball conjunt:

«¿Què més voldria "Xènius", sinó l'haver d'escriure sobre vint, sobre cinquanta municipis catalans, els elogis que el civilíssim de Terrassa va guanyar-li?

»Sense que l'un de l'altre s'engelosissin, és clar. Sense que deixessin de sentir-se tots carn i sang i ànima d'una pàtria única. Sabent que el guany i la glòria de l'un són

guany i glòria per a l'altre. Si el sentit de les meves prèdiques de civilitat sempre ha estat aquest!»¹¹

Ara la reproducció de la glosa de Xènius no va acompanyada d'una nota de la redacció, però sí d'un article força més combatiu de Josep Soler i Palet. Aquest cop, a partir de la ploma d'un intel·lectual no directament afí al projecte,¹² es denuncia contundentment el dirigisme, el qual és vist com un artifici que va en contra de la dinàmica interna local, i es critica explícitament la poca participació dels terrassencs en la construcció d'aquesta hipotètica Terrassa noucentista:

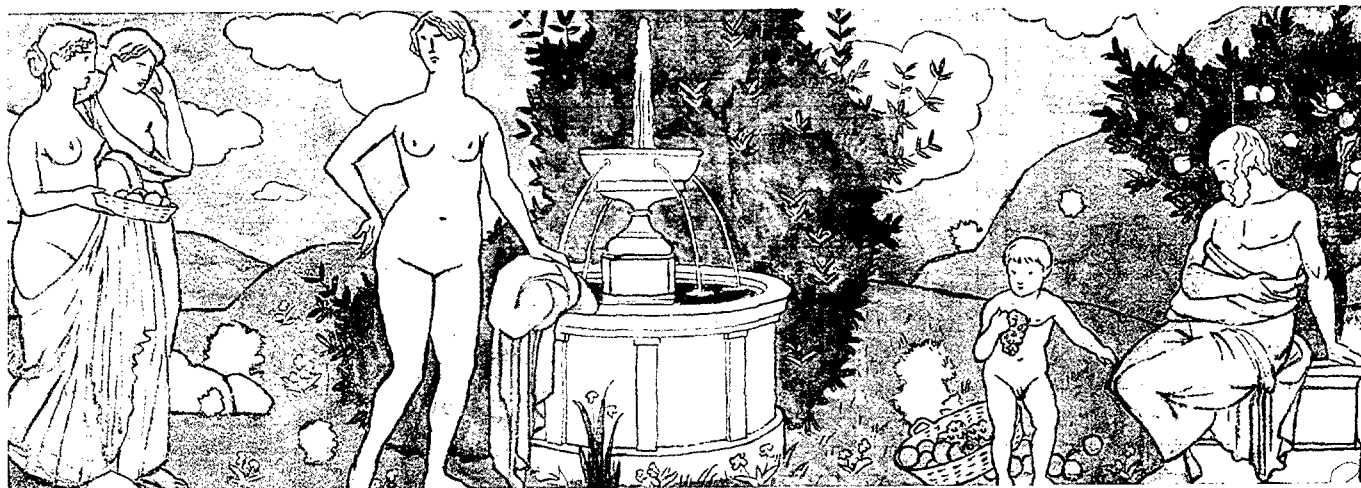
«L'Ors s'alarma per l'emigració dels joves intel·lectuals barcelonins cap a Terrassa; jo m'escamo davant d'aquesta immigració terrassenca perquè tot just coincideix amb una prova patent del marasme dels nostres.»¹³

Qui tanca la polèmica és Alexandre Galí, un dels terrassencs d'adopció esmentats per Ors en la primera de les gloses citades. En les seves paraules torna a quedar clara la integració del projecte terrassenc en el programa global d'expansió del noucentisme:

«Considerem, doncs, si no ens té de donar goig a nosaltres el que avui Terrassa ja no tant sols siga considerada com una ciutat amb existència pròpia, sinó que se li atribueixi definitivament una funció orgànica (diem-ho aixís) dins la vida de Catalunya. Se n'ha dit de Terrassa l'Atenes catalana. Déu sap que això no és cert, però bé s'hi ha concretat a n'aquí en vist les altres ciutats un nucli pur d'intel·lectualitat.»¹⁴

I no només això. El que està fent Alexandre Galí, que havia arribat a Terrassa el 1910 per fer-se càrrec de l'Escola Vallparadís, és assumir disciplinadament el seu paper en l'engranatge de construcció d'un ideal de país, encapçalat des de la capital:

«Ara és quan Catalunya comença a ser de debò, ara que les seves ciutats responen i tot obeint el cap director, Barcelona, cada una s'empara, en nom de totes d'una tasca, a la qual totes deuen contribuir.»¹⁵

Projecte que Joaquim Torres-Garcia féu el 1915 per a la decoració de Mon Repòs, la casa en la qual va viure durant la seva estada a Terrassa (Foto: Caixa de Terrassa).

El debat és prou aclaridor de com es veuen les coses des de diferents sectors de la vida intel·lectual terrassenca de l'època i ens situa prou bé en el marc que hem establert per a la interpretació de l'expansió del noucentisme fora de Barcelona. Ara bé, si Terrassa és una de les ciutats triades per a la projecció, caldrà veure en quins termes es produeix aquesta actuació i quins són els resultats. La veritat és que les vies d'intervenció són diverses i importants: Terrassa es converteix en la capdavantera de la nova pedagogia, amb el trasllat el 1910 del col·legi Mont d'Or i la inauguració de l'Escola Vallparadís; *La Sembla* dona cabuda a les *Ínfimes cròniques d'alta civilitat* de Joan Llongueras; apareix la revista *Ciutat*, amb un títol prou suggerent; el diari *El Dia* publica el seu suplement literari *Nou-cents*, amb un títol no menys suggeridor; Joaquim Torres Garcia s'instal·la el 1912 a Mon Repòs i el 1915 publica el seu llibre d'assaigs estètics *Diàlegs*; durant l'any 1910 es programa el curs Miquel Àngel, en el qual intervenen intel·lectuals de gran prestigi; i l'Escola Coral inicia una nova trajectòria en la qual destaca la creació d'una secció infantil que serveix perquè Joan Llongueras divulgui les seves famoses teories sobre la gimnàstica rítmica. I això sense oblidar la fundació el 1914 del gremi d'Artistes, que aglutina artistes plàstics, arquitectes, músics i escriptors. Tot plegat representa, almenys en essència, l'autèntica articulació d'un moviment. I no és casual que una bona part d'aquestes activitats quedin aglutinades a l'entorn de l'Agrupació Regionalista, just quan l'entitat s'ha situat clarament en l'òrbita de la Lliga Regionalista, el partit des del qual es planifica la política cultural noucentista.

Coberta del llibre *Ínfimes cròniques d'alta civilitat* de Joan Llongueras, publicat a Terrassa el 1911. El disseny és de Jaume Llongueras, germà de l'autor (Foto: Biblioteca Soler i Palet).

Quant a l'anàlisi de les activitats enumerades, entrarem en detall només en aquelles que queden més connectades amb la història de la literatura. En primer lloc les *Ínfimes cròniques d'alta civilitat* que Joan Llongueras publica des de 1906 a *La Sembla* amb el pseudònim de Chiron, a semblança del *Glosari* de Xènius a *La Veu de Catalunya* de Barcelona. Aquests articles, que s'editen en volum el 1911 amb un pròleg del mateix Ors,¹⁶ són la mostra més significativa de narrativa noucentista terrassenca, si més no des del punt de vista estilístic i formal. Pensem però que Llongueras exerceix simultàniament com a poeta maragallista. No és estrany, doncs, que una anàlisi a fons de les *Ínfimes cròniques*... ens permeti detectar també punts de discrepància respecte a l'ideari orsià. Caldria un estudi més aprofundit per poder entrar en detall. Només dos exemples. Un, la valoració diferent de la figura de Jaume Pahissa. Llongueras en fa una lectura més estrictament catalanista, de creació d'«una nova escola de músics catalans»¹⁷ que no exclou pas el modernisme, mentre que Ors se'n serveix com a pretext per a la seva estratègia de fixació d'una hipotètica generació noucentista diferenciada de la modernista.¹⁸ El segon exemple, el tenim en la reflexió estètica ben poc orsiana que hi ha darrera de la crònica titulada *La poesia i el poble*, la qual ens acosts a l'espontaneisme maragallista que no pas a l'arbitrarisme orsià. Alguns fragments de l'article són ben explícits. Com aquell en què l'autor afirma que «al capdavant aquesta natural inconsciència, que hi ha en el fons de tot lo que més vivament emociona i commou a les multituds, és precisament –al meu entendre– la més refinada i exquisida poesia».¹⁹ No deu ser pas casualitat que el volum de 1911 estigui prologat per Ors però també per Alexandre de Riquer; o que Llongueras, en la dedicatòria, es refereixi a la «ciutat ideal futura» en uns termes que l'any anterior Ors havia considerat inadequats, segurament perquè recordaven massa el discurs heterodox de Gabriel Alomar.²⁰ És clar que un treball comparatiu entre les cròniques de Chiron i les glosses de Xènius descobriria també moltes semblances. Per exemple, en la mateixa concepció de l'assaig periodístic com a gènere literari o en el fonament ideològic del concepte de ciutat com a nucli harmonitzador de diferències i, per tant, de suavització de tensions socials. Així ho expressa el mateix Llongueras en el prefaci del volum: «La Ciutat és precis que arribi a ésser això: un ample asil a on tota enemistat se suavis».²¹ En general, però, es pot dir que Llongueras imita el registre retòric d'Ors malgrat que les seves cròniques no tinguin ni vulguin tenir un contingut tan clarament ideològic.

Una altra de les activitats que tenen relació amb el món literari és la creació de *Ciutat. Revista mensual d'Arts, Ciències i Literatura*, de la qual es publiquen divuit números entre el gener de 1910 i el juny de 1911. El títol ja és prou significatiu i la declaració de principis també:

«CIUTAT, vet aquí lo que anem a fer, lo que anem a ajudar a fer: una ciutat, una ciutat bella, culta i forta».²²

Més avall afegeixen que «hem vingut a laborar per la Ciutat ideal, per la Ciutat exemplar, per la Ciutat model, per la Ciutat entre tots dilecta i exquisida».²³ Sembla ser que les dues ànimes de la revista són Alexandre Galí i Ramon Rucabado, aquest darrer amb unes glosses periodístiques a l'estil d'Ors signades amb el pseudònim Gladius, les quals

en algun moment es converteixen en un reconeixement de mestratge tan exagerat que esdevé gairebé ridícul. Com aquell «Ave, Xenius imperator, morituri te salutant!» que Rucabado deixa anar en una de les seves col·laboracions.²⁴ Des del punt de vista literari, el llistat de col·laboradors és realment impressionant: Josep Carner, Eugeni d'Ors, Guerau de Liost, Josep M. López-Picó, Joan Llongueras, Joaquim Folch i Torres, Alexandre Plana, Lluís Valeri o Josep Farran i Mayoral. Tots ells aporten el seu gra de sorra en la construcció de la nova Atenes terrassenc. En realitat, però, la revista esdevé un aparador artificios més que no pas una plataforma per a la gestació i difusió a l'exterior d'una literatura local. És doncs el cas més clar de com es fabrica una peça per a un engranatge que ha de funcionar de forma prèviament planificada. D'això es queixa també Josep Soler i Palet en un dels seus articles ja esmentats de 1911 a *La Sembra*. Concretament parla de *Ciutat* com a revista que publiquen «uns quants joves acurats que de Terrassa volen fer-ne una petita Atenes» i, significativament, denuncia la poca col·laboració de terrassencs en l'empresa.²⁵

En tercer lloc, hi hauria el suplement *Nou-cents*, pàgina literària periòdica del diari *El Dia*, que publica només textos inèdits i que apareix de manera irregular entre el 3 de juliol de 1920 i el 12 de juny de 1924.²⁶ En aquest cas el títol és ben suggeridor però en realitat el producte ja no és un fruit tan directe d'una estratègia noucentista fixada bàsicament des de l'exterior. Més aviat en seria una conseqüència. Una de les poques conseqüències, si es vol, i d'una repercussió certament important. No es parteix ja d'un criteri de selecció tan estricte, la qual cosa permet que el suplement esdevingui un canal important per a la difusió de la literatura d'avantguarda, amb col·laboracions de Joan Salvat-Papasseit i Josep M. Junoy o dibuixos de Magí A. Cassanyes i Ramon Barradas. Per a Joaquim Ventalló, que n'és el primer director, «serà tota la intel·lectualitat de Catalunya la que ens portarà primícies inèdites per a esplai espiritual dels llegidors d'*El Dia*». Sempre, això sí, des del catalanisme com a ideologia de fons i amb la clara consciència –consciència de crisi, en definitiva– que la cultura esdevé el pal de paller d'aquest catalanisme: «sadollem-nos del llibre, del quadre i de la categoria –diu Ventalló–, que allavors no ens farà por que puguin prendre'ns Mancomunitats ni que atemptin la nostra vida».²⁷ Malgrat tot, és evident que els responsables de la publicació es mouen sota el paraigua de la influència noucentista, ni que aquesta ja no incideixi d'una forma tan obertament militant com en anys anteriors. S'hi donen a conèixer textos –inèdits, és clar– de Josep M. López-Picó, Josep M. Millàs-Raurell, Tomàs Garcés, Josep Carner, Llorenç Riber, Marià Manent i Clementina Arderiu, entre d'altres.

Totes aquestes iniciatives, més o menys recolzades des de la metròpoli barcelonina, apunten una coherència programàtica que és més aparent que no real. El muntatge és espectacular –retòricament espectacular, en alguns casos–, però els resultats són limitats. Tot i les diverses propostes existents, no es pot dir que acabi de perfilar-se un noucentisme literari terrassenc, amb uns autors i unes obres suficientment significatius. És el mateix Eugeni d'Ors qui, en nota de l'any 1918, considera que la confiança

dipositada i la feina iniciada no ha anat per bon camí i que, si es vol seguir endavant, cal començar de nou:

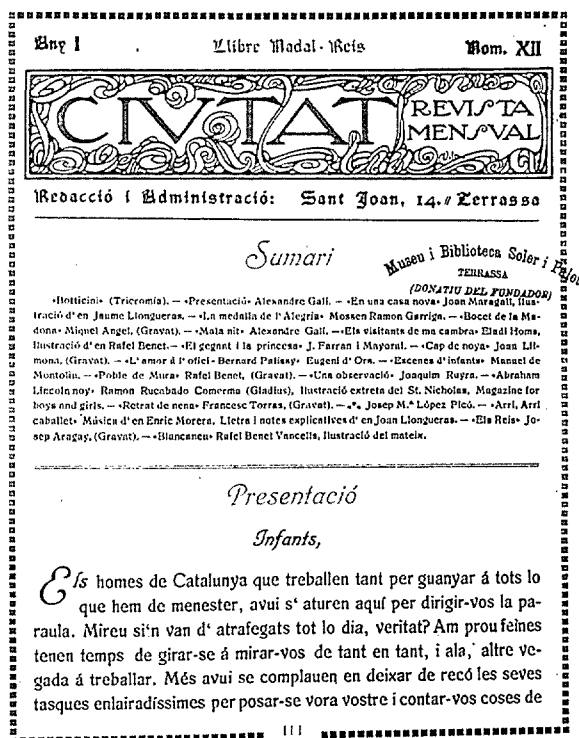
«Terrassa, que sapigué cridar, no ha sabut guardar. Molts símptomes fan témer allí una recaiguda en Beòcia. Cal recomençar, Déu ens valgui!»²⁸

Allò que havia de ser la nova Atenes acaba convertint-se, doncs, en Beòcia, la ciutat aliada amb els espartans contra la capital grega en la guerra del Peloponès. Ors fa públic aquest canvi d'opinió just quan el moviment noucentista comença a entrar en crisi i es van posant en evidència algunes de les contradiccions de la política cultural que s'ha dut a terme. I just quan el Gremi d'Artistes és a punt de fer fallida o després que Torres-Garcia, en conflicte amb la Diputació de Barcelona després de la mort de Prat de la Riba, abandoni Terrassa.

El mateix 1918, Joan Salvat-Papasseit, vinculat a la ciutat a causa de la seva amistat amb Emili Badiella, també posa en evidència el fracàs del projecte. Ho fa en una de les seves col·laboracions a la revista *Un Enemic del Poble*. La titula «Coagres» i hi estableix la comparació entre dos projectes de trajectòria, segons ell, igualment fracassada (el de Sitges i el de Terrassa):

«Fou primer a Subur, després a Egara. Els uns prop de la mar sentiren el desig, els altres sota el sol, al costat la remor de les belles matxines que fan créixer fortunes de diners. Però no germinaren ni uns ni altres.

»Es tractava només de que la grega Sitges, la romana Terrassa, tinguessin unes ales per a poder volar damunt dels filisteus i dels cretins. Ales d'àliga blanca de llegenda, les mil i una nits portades a la vida tan sols per un voler de

Primera pàgina del número 12 de la revista *Ciutat* (1910). És un extraordinari de Nadal-Reis, dedicat als infants.

joventut; però el voler mancava en veritat. Els joves de Subur, i així els d'Egara, també com si es tractés d'una llegenda, s'anaven convertint d'infants prometedors en vells xarucs. En pressentir el llamp, veien un resplendor i tremolaven; en pressentir els trets, sentien el ressò. No volien saber —mateixa mesquinesa— que podia sorprendre'ls a cada instant la mort sense haver acomplert l'obra que prometien. Sense fendir la barca a les ones del somni, per a no haver de bregar en fer la barca. [...]

»Sepulcre blanquejat —no blanc refugi—, ens caldrà dir de Sitges; bella minyona rica, regalada, distreta d'esperit, caldrà dir de Terrassa.»²⁹

Els joves d'una i altra ciutat només han sabut crear cenacles aïllats i esclerotitzats, han substituït l'acció per la simple reflexió. Són joves que «resten provincians» i «caminen geperuts». I «quin pervindre espera —afegeix Salvat— a una generació que hom diu que és de bufons de reialesa i que tan sols desitja anar fent la viu-viu?».³⁰ Fixem-nos que l'autor de l'al·legat està capgirant els arguments de Josep Carner de 1907. Llavors el que es volia era integrar el provincianisme i redimir-lo interessadament, mentre que ara torna a ser un concepte menysvalorat i usat despectivament. Tant el text de Salvat-Papasseit com la nota d'Eugeni d'Ors posen de manifest que, en realitat, la nova Atenes terrassenca no passa de ser una de les múltiples utopies noucentistes. Un miratge, en definitiva.

NOTES

- 1.- Un bon exemple d'aquesta simplificació del concepte de noucentisme el tenim a Jaume Auler, «A propòsit del noucentisme, un moviment polèmic», *Revista de Catalunya*, núm. 95, abril 1995, pàgs. 77-90.
- 2.- Vegeu Martí Peran, Alicia Suárez, Mercè Vidal (eds.), *El noucentisme, un projecte de modernitat*, Barcelona, Generalitat de Catalunya / Centre de Cultura Contemporània de Barcelona / Enciclopèdia Catalana, 1994. Sobre la polèmica generada per l'exposició, vegeu Jaume Aulet, «El noucentisme, un projecte pendent», *L'Avenç*, núm. 194, juliol-agost 1995, pàgs. 60-65.
- 3.- Per a aprofundir en aquesta definició del concepte de Noucentisme vegeu, especialment, Joan-Lluís Marfany, «Modernisme i noucentisme, amb algunes consideracions sobre el concepte de moviment cultural», *Els Marges*, núm. 26, setembre 1982, pàgs. 31-42; Jordi Castellanos, «El noucentisme: ideologia i estètica», a DD. AA., *El noucentisme. Cicle de conferències fet a la Institució Cultural del CIC de Terrassa, curs 1984/85*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Montserrat, 1987, pàgs. 19-39; Josep Murgades, «El noucentisme», a Joaquim Molas (dir.), *Història de la literatura catalana. Part moderna. Volum IX*, Ariel, Barcelona, 1987, pàgs. 9-72; Jaume Aulet, *Josep Carner i els orígens del noucentisme*, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992; i Jordi Castellanos, «El noucentisme: una proposta de cultura», *L'Avenç*, núm. 194, juliol-agost 1995, pàgs. 20-25.
- 4.- Vegeu Mireia Freixa, «El noucentisme i les «segones ciutats»», a DD. AA., *Noucentisme i ciutat*, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona / Electa, Barcelona, 1994, pàgs. 103-110.
- 5.- Mireia Freixa ha estudiat aquest mateix fenomen i, en el seu cas, s'ha centrat més en la història de l'art (vegeu Mireia Freixa, «El noucentisme a Terrassa i els seus protagonistes», *Recerques*, núm. 14, 1983, pàgs. 123-130; Mireia Freixa, *Modernisme i noucentisme a Terrassa*, Xarxa de Biblioteques Soler i Palet, Terrassa, 1984; Mireia Freixa, «El noucentisme a Terrassa», a DD. AA., *El noucentisme. Cicle de conferències...*, op. cit., pàgs. 211-216; Mireia Freixa, «Terrassa i els anys del noucentisme», a DD. AA., *Torres-García. Pintures de Mon Repòs*, Caixa de Terrassa / Museu Nacional d'Art de Catalunya, Terrassa / Barcelona, 1995, pàgs. 47-52; i Freixa, «El noucentisme i les «segones ciutats»», a DD. AA., *Noucentisme i ciutat*, op. cit.). Les seves tesis són complementàries de les que es formulen en aquest article. Aprofito per agrair-li el treball de col·laboració conjunta, que ha quedat reflectit a Mireia Freixa, Jaume Aulet, «Terrassa, 100 anys d'art i cultura», a Mireia Freixa, Jaume Aulet (eds.), *Terrassa, 100 anys d'art i cultura*, Fundació Cultural Caixa de Terrassa, Terrassa, 1992, pàgs. 13-21. Reproduït a DD. AA., *Terrassa, 100 anys teixint ciutat*, Ajuntament de Terrassa, Terrassa, 1992, pàgs. 73-90. Sobre el noucentisme literari terrassenc vegeu també Jaume Aulet, «Literatura terrassenca: un viarany tortuós», a Aulet, Freixa (eds.), *Terrassa, 100 anys d'art i cultura*, op. cit., pàgs. 80-101. A un altre nivell cal esmentar la recopilació de dades i anècdotes de Paulina Pi de la Serra, *L'ambient cultural a Terrassa 1877-1977*, Caixa d'Estalvis de Terrassa, Terrassa, 1978.
- 6.- Josep Carner, «De la província», *La Veu de Catalunya*, 26-VIII-1907. El criteri per a l'edició de les citacions és el de normalització de l'ortografia i respecte a les lliçons originàries pel que fa a la morfologia.
- 7.- Glossa a *La Veu de Catalunya* reproduïda a Eugeni d'Ors, *Obra catalana completa. Glosari 1906-1910*, Selecta, Barcelona, pàgs. 496-498.
- 8.- Xènius [Eugeni d'Ors], «De l'atracció de forasters», article a *La Veu de Catalunya* reproduït a *La Sembra*, núm. 460, 13-I-1911, pàgs. 4-5.
- 9.- Correspondència editada per Mireia Freixa a *Modernisme i noucentisme a Terrassa*, op. cit., pàgs. 187-189. En aquests anys Ors publica altres articles sobre Terrassa. El 1910, concretament hi ha dues glosses seves referides al tema: «Miquel Àngel vindrà» i «Amb qui entendre's», a Ors, *Obra catalana completa. Glosari 1906*, op. cit., pàgs. 1.242-1.244, 1.290.
- 10.- *La Sembra*, núm. 460, 13-I-1911, pàg. 6.
- 11.- La glossa apareix a *La Veu de Catalunya* i també és reproduïda a *La Sembra*, núm. 461, 27-I-1911, pàgs. 3-4.
- 12.- Ell mateix s'autoqualifica en un article posterior, encara sobre la mateixa qüestió, com a «aquest modest vuitcentista» (J. Soler i Palet, «Reprenc la paraula», *La Sembra*, núm. 462, 2-II-1911, pàg. 5).
- 13.- J. Soler i Palet, «Demano la paraula», *La Sembra*, núm. 461, 27-I-1911, pàg. 7. L'autor fins i tot retreu allò dels «hostes vingueren i de casa ens traguieren» (*Ibid.*, pàgs. 6-7).
- 14.- Alexandre Galí, «Terrassa, ciutat de Catalunya», *La Sembra*, núm. 463, 10-II-1911, pàg. 3.
- 15.- *Ibid.*
- 16.- Els textos són també els que motiven que el 1908 el glossador bategi Llongueras i l'inclogui en la seva galeria de noucentistes (vegeu Ors, «Joan Llongueras, noucentista», a *Obra catalana...*, op. cit., pàgs. 734-736. Es poden esmentar també els elogis d'Ors de 1909 a la gimnàstica rítmica de Llongueras i la relació que n'estableix amb el classicisme grec (*De gimnàstica rítmica, ibid.*, pàgs. 950-951).
- 17.- Llongueras, «Un nou músic català», a *Ínfimes cròniques...*, op. cit., pàgs. 146-148.
- 18.- Ors, «Pahissa noucentista», dins *Obra catalana completa...*, op. cit., pàgs. 75-77.
- 19.- Llongueras, «La poesia i el poble», a *Ínfimes cròniques...*, op. cit., pàg. 341.
- 20.- Ho adverteix en una glossa precisament dirigida als redactors de la revista terrassenca *Ciutat* (Ors, «Amb qui entendre's», a *Obra catalana...*, op. cit., pàg. 1.290).
- 21.- Joan Llongueras, «Obrint el llibre», a *Ínfimes cròniques d'alta civilitat*, Terrassa, 1911, pàg. 22.
- 22.- La Redacció, «Començ», *Ciutat*, núm. 1, gener 1910, pàg. 1.
- 23.- «Cròniques i comentaris», *Ciutat*, núm. 1, gener 1910, pàg. 15. Joan Llongueras ràpidament relaciona l'empresa amb Eugeni d'Ors, «aquell gran constructor de ciutats i d'imperis que es diu "Xènius"» (Chiron, [Llongueras], «Als companys de "Ciutat"», *Ciutat*, núm. 1, gener 1910, pàgs. 4-6).
- 24.- Gladius [Ramon Rucabado], «Un bust», *Ciutat*, núm. 6, juny 1910, pàg. 4. En un altre moment es refereix a «la literatura esplendent i fulgurant del Mestre» (Gladius [Rucabado], «La tradició», *Ciutat*, núm. 3, març 1910, pàg. 6).
- 25.- Soler i Palet, «Demano la paraula», art. cit.
- 26.- En total són trenta-sis números en una primera etapa que arriba fins al 29 d'abril de 1922 i trenta-un des del 7 d'octubre del mateix any. En els primers mesos de 1925 encara en surten tres més d'esporàdics, ja sense seguir la numeració. Des del 13 de juliol de 1918 el diari publicava també la secció setmanal *Les lletres catalanes*, que reproduïx textos no inèdits i que continua apareixent, ja de forma irregular i molt aïllada, durant el període de durada de *Nou-cents*. *El Dia*, que concedeix una gran importància a la cultura, inclou també les seccions setmanals *Educació i cultura* i *De les arts i dels artistes*, aquesta darrera amb col·laboracions importantíssimes de Joaquim Torres-Garcia.
- 27.- [Joaquim Ventalló], «Vida nova», *Nou-cents*, núm. 1, dins *El Dia*, núm. 650, 3-VII-1920. En la segona etapa, que és menys brillant, el director és Octavi Saltor.
- 28.- La nota apareix, impresa, com a afegit al marge en l'edició de 1918 del *Glosari* de 1911, just quan es reproduïx «De l'atracció de forasters», la glossa ja esmentada i analitzada. En la nota s'indica ben clarament que el text afegit és «escrit en 1918» (Xènius [Eugeni d'Ors], *Glosari 1911*, Quaderns d'Estudi, Barcelona, 1918, pàg. 11).
- 29.- [Joan Salvat-Papasseit], «Coagres», *Un Enemic del Poble*, núm. 14, octubre 1918, pàg. 1.
- 30.- *Ibid.*